

hogy mik és kik azok a lények, akik számára egyáltalán lehetséges az együttélés. Vagy fogalmazzunk egy kicsit pontosabban: a habermasi gondolatmenet meghatározza számunkra, hogy mik és kik azok a lények, akikkel számunkra lehetséges együtt élni (és ezzel természetesen azt is, hogy mik és kik azok a lények, akikkel nem).

Úgy gondolom azonban, hogy egy ilyen definíció nem határozhatja meg azokat a lényeket, akik az együttélésben érintettek. Pusztán *diktum*, amelyet ugyan kényszerrel alátámaszthatunk, de sohasem lehet alapja az erkölcsnek. Az erkölcs ugyanis mindig az érdekek valamilyen kompromisszumán alapszik (ahogyan ezt Hegel óta sok gondolkodó gondolta és gondolja – maga Habermas is), amelyre azonban nem pusztán a szexuálisan reprodukálódott emberek, hanem a klónozottak is képesek. Semmi más nem mutatja ezt, mint az, hogy őket is ki lehet használni,

nekik is lehet csalódást okozni, ők is lehetnek büszkék tetteikre. Röviden: ők is rendelkeznek az erkölcsi érzelmek teljes tárházával, amely tervezett mesterséges reprodukció ide vagy oda, az erkölcsi lét egyik szimptomája. Természetesen lehetséges, hogy ezeknek az embereknek nagyobb esélyeik vannak a társadalmi érvényesülésre. Ám épp ilyen előnyökkel indulnak azok a gyerekek is, akik a megfelelő környezetben nőnek fel, és a megfelelő oktatást kapják. Így hiába a kiemelkedő képességek és a kiemelkedő tulajdonságok, ezek az emberek is beilleszkednek majd a társadalomba, mert szükségük van az elismerésre, illetve arra, hogy ők ismerjenek el másokat, és ezzel ezek az emberek is kompromisszumokra fognak törekedni.

Kulcsszavak: *klónozás, mesterséges reprodukció, genetikai tervezés, eugenetika, emberi méltóság, Habermas, kompromisszum*

kamp, Frankfurt am Maine

Habermas, Jürgen (2006): *A posztmodernizmi állapot: politikai esszék*. L'Harmattan. Budapest

IRODALOM

Habermas, Jürgen (2001): *Die Zukunft der menschlichen Natur: auf dem Weg zu einer liberalen Eugenik?* Suhr-

ÉSZREVÉTELEK A BOLOGNA-FOLYAMAT ÉSSZERŰSÉGÉRŐL ÉS IDŐSZERŰSÉGÉRŐL A JOGI FELSŐOKTATÁSBAN

Hamza Gábor

az MTA tagja, tanszékvezető egyetemi tanár
ELTE ÁJK Római Jogi Tanszék
gabor.hamza@ajk.elte.hu

1. Mint ismeretes, a Bologna-folyamat (angolul: *Bologna Process*) kifejezés kétfokozatú, ha azonban a doktori képzést is ideszámítjuk, háromfokozatú felsőoktatási modellt, illetve képzési formát jelent. Bolognában fogadták el 1999. június 19-én azt a nyilatkozatot (angolul: *Bologna Declaration*), amelyben 29 ország vállalta, hogy 2010-ig bevezeti a kétfokozatos felsőoktatási rendszert. Magának az elnevezésnek egyébként semmiféle kapcsolata az első „modern” európai, a hagyomány szerint 1088-ban alapított egyetemmel, a Studium (Generale) Bononiense-vel. A Bologna-folyamat szinonimája a bolognai rendszerű oktatás, a Bologna-rendszer, a Bologna-modell, a Bologna-terv és a Bologna-struktúra is.

A fogalmi bizonytalanság, ambiguitás, ami a valódi tartalmat kifejezni nem képes dolgok, jelenségek, illetve elképzelések, elgondolások körében sajnos korántsem ritka jelenség, már önmagában véve bizonyos kételeyeket támaszt a Bologna-folyamat elfogadásának hasznosságát, célszerűségét és nem utolsósorban időszerűségét illetően. A Bologna-folyamatot meghonosítani kívánó államokban a felsőfokú képzés egy három évet átfogó (triennium) azonos programmal (tan-

tervvel) indul. A trienniumot követően a hallgatók egy kisebb hányada a két évet átfogó (biennium) ún. mesterképzésben vesz részt. A tradicionális értelemben vett egyetemi diplomát csak a mesterképzésben is részt vett és az annak keretében indított szakokat már elvégzett hallgatók szerezhetik meg.

Az alábbiakban, a teljesség igénye nélkül néhány, a Bolognai Nyilatkozatot aláíró ország jogi felsőoktatásának, jogászképzésének területén már bevezetett vagy a jövőben meghonosítani szándékolt Bologna-folyamat sajátos vonásait kívánjuk áttekinteni.

2. Spanyolországban az ún. Plan Bologna a 2006/2007. évi tanévvel kezdődően – többek között – Barcelonában, a Pompeu Fabra (állami) Egyetemen (*Universidad Pompeu Fabra*) kerül bevezetésre (említést érdemel, hogy itt emeritált a múlt évben a spanyol romanisztika kiemelkedő képviselője, Juan [Joan] Miquel González professzor). Kiemelendő, hogy az *Universidad Pompeu Fabra* spanyolországi relációban gazdag, jelentős anyagi forrásokkal rendelkező egyetem, mivel az állami támogatás mellett komoly vagyonnal is rendelkezik. A triennium (az első három akadémiai év) sikeres elvégzése biztosításának

érdekében jelentősen növelni kellett az oktatói létszámot. A beiratkozott hallgatók szeménáriumi, néhány fős tanulmányi csoportban való oktatása lehetőségének biztosítása érdekében számos új oktatói státus létesítésére volt szükség. Minderre a Pompeu Fabra Egyetem jogi karán, az egyetem kedvező anyagi, vagyoni helyzetéből adódóan – eltérően más egyetemek jogi karaitól – volt lehetőség. Ebből következően (is) megállapítható, hogy a Bologna-modell bevezetésének lehetősége nem utolsósorban az egyetem, illetve kar rendelkezésére álló anyagi forrásoktól függ, azoktól semmiképpen nem választható el.

Európa második legrégebbi egyetemén, a IX. Alfonz leóni király által 1218-ban alapított salamancai (állami) egyetemen (Studium Generale Salamantinum) például anyagi, finansziális okokból, szóba sem kerül ez idő tájt a Plan Bologna bevezetésének lehetősége. Ugyanez vonatkozik a jelenleg a félszázad is meghaladó állami és privát egyetem többségének jogi karára is.

Spanyolországban a *Ministerio de Educación y Ciencia* elvileg nem zárkózik el a Bologna-modell bevezetésének lehetőségétől. A bolognai folyamat elveinek elfogadása azonban csak a felsőoktatási intézmények, egyetemek vezetőivel való konszenzus alapján lehetséges. Vegyes bizottságok (*Comisiones Mixtas*) létrehozására került sor, melyeknek tagjai az említett minisztérium képviselője és az egyetem rektorai. A minisztérium egyetemekért felelős államtitkára, Miquel Àngel Quintanilla (*Secretario de Estado de Universidades e Investigación*) rendszeresen egyeztet a több mint 70 spanyolorzági egyetem képviselőivel. Az *Espacio Europeo de Educación Superior (European Higher Education Area)* megteremtése Spanyolország viszonylatában az egyetemek lehetőségeinek függvényében és az érintett

intézmények teljes egyetértésével – ami az egyetemi autonómiából következik – lehetséges. Ebben szerepet játszik az ország sajátos, föderatív jellegű állami berendezkedése is. A felsőoktatási intézmények ugyanis nem kis részben a 17 Autonóm Közösség (*Comunidad Autónoma*) anyagi támogatásától függenek.

3. Görögországban, ahol – az ország 11 milliót meghaladó lélekszáma ellenére csak három jogi kar van (mindhárom állami) – jelenleg nincs szó a Bologna-modell bevezetéséről. A 2004 márciusában, Thesszalonikiben a Bologna-modellről, illetve az *einheitlicher europäischer Hochschulraum*-ról német és görög jogászok részvételével megrendezésre került konferencián a görög résztvevők egyetemesen a Bologna-modell elutasítása mellett foglaltak állást.

Görögországban az új jogi karok létesítését maguk az egyetemek, a potenciális társkarok ellenzik, mivel nem tartják biztosítottnak megfelelő számú tudományos fokozattal rendelkező, kvalifikált oktató hiányában az oktatás kívánatos (európai) színvonalát. A mérce a nem jogász oktatók számára a vezető nyugat-európai egyetemek, felsőoktatási intézmények oktatási és kutatási színvonala. A felsőoktatásért felelős tárca nem szorgalmazza új jogi karok létesítését, amiben döntő szerepet játszik – az egyetemek fentebb már említett „ellenállása” mellett – a túlképzéssel kapcsolatos aggodalom is. A túlképzés ugyanis is perspektivikusan igen komoly szociális feszültségek forrása lehet. Érdemes ebben a vonatkozásban megjegyezni, hogy a Thesszalonikiben, 2006-ban alapított angol oktatási nyelvű egyetemen (*International Hellenic University*) nem került sor jogi kar alapítására.

Az első évben kötelező a római jog története (a görög, illetve bizánci jogtörténet mellett, ami értelemszerűen igen szorosan

kapcsolódik a római joghoz). Választható tárgy, diszciplína továbbá a római jog institúciói. Emellett van még egy római jogi, ugyancsak választható tárgy. A tanulmányi idő, a *curriculum* a görögországi jogi karokon jelenleg négy akadémiai évet fog át.

4. A 2006/2007. évi tanévvel kezdve Olaszországban egy 2006-ban kibocsátott miniszteri rendelet (*decreto ministeriale*) alapján új, a *tre più due*-t (így nevezik a Bologna-modellt) felváltó tanulmányi rend (elnevezése: *uno più quattro*) lépett hatályba. Következésképpen a „rég” ún. Bologna-modell jogszabályi úton felszámolásra került, ami a jogászképzés szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró információ. Számos egyetem jogi karán, így például az 1224-ben alapított nápolyi *Università degli Studi di Napoli Federico II* – amely Európa első állami egyeteme – jogi karán, az első három évet (triennium) lezáró vizsgákat a hallgatóknak csupán három százaléka tudta a tanterv által előírt időben letenni. Ebből következően a második, két tanévet átfogó ciklusra (biennium) a hallgatók döntő többsége nem tudott beiratkozni, ami az oktatási rend teljes felborulásához, egyenesen megbénulásához vezetett.

Az új tanulmányi rend (*Riordine degli studi giuridici*) hozzáférhető az alábbi weboldalon: www.jus.unitn.it. A reform, pontosabban a Bologna-modellt felváltó új tanulmányi rend kezdeményezője az egyetemekért felelős miniszter, Letizia Moratti volt. A reformot a tárca (*Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca*) egyik későbbi letéteményese, Fabio Mussi miniszter is támogatta. Az új tanulmányi rend bevezetése független a kormányváltástól – azaz politikasemleges –, mivel azt Silvio Berlusconi kormánya éppúgy támogatta, mint az azt felváltó Romano Prodi vezette kormány.

A római jog (az institúciók) magas kreditponttal és egyben óraszámmal kötelező, sőt, a kilenc ún. *indirizzo* keretében (*indirizzo privatistico, indirizzo storico, indirizzo europeo, indirizzo internazionale e indirizzo comparato*) a harmadik évfolyamon szintén kötelező valamelyik római jogi tárgyat felvenni. A *Fondamenti del diritto europeo* is kötelező, a római jogra épülő, egyben római jogászok által oktatott tárgy, ami hat kreditpont megszerzésével jár, és előadási óraszama igen magas, összesen 42. Ezenfelül fel lehet még venni a *Storia del diritto romano*-t (Római jog története) és az *Esegesi delle fonti di diritto romanòt* (Római jogi forráselemzés) is. Ez utóbbi két tárgy nem kötelező, a diákok által szabadon felvehető fakultatív diszciplína. Öröndetes ugyanakkor, hogy mindkét tárgyat (vonatkozik ez különösen a *Storia del diritto romanòra*) a beiratkozott hallgatók többsége felveszi stúdiumai közé.

A három *indirizzón* tanuló leg több olaszországi jogi karon hozzávetőlegesen az összes beiratkozott hallgató mintegy 70 %-a.

A római jogi tankönyveket (Mario Talamanca, Antonio Guarino, Matteo Marrone – szerzőjük szerint itt csupán a legjelentősebbeket és legismertebbeket említve) ismét korábbi terjedelmükben és szerkezetükben fogják kiadni, illetve megjelentetni. Ez perspektivikusan a hazai római jogi tankönyvkiadás ügyét is kedvezően érinti. A rövidített változatok a legtöbb esetben tanulhatatlanok voltak; említést érdemel, hogy leg többször maguk a hallgatók tiltakoztak a tananyag lerövidítése ellen.

5. Lengyelországban, ahol jelenleg 19, több mint felerészben állami, csaknem felerészben pedig privát jogi kar működik, a Bologna-modell nem került általánosan bevezetésre.

Említést érdemel, hogy a működő, akkreditált jogi karoknak kevesebb mint fele rendelkezik habilitációs joggal (*Habilitationsrecht*). A habilitációs jog, tehát a tudományos minősítés joga, amelytől az egyetemi docensi, illetve tanári előléptetés függ, kizárólag megfelelő személyi feltételek megléte esetében illeti meg a jogi kart. Az oktatási tárca igen szigorú követelményeket támaszt a habilitációs jog megadása során. Említést érdemel egyébként, hogy ennek Lengyelországban (Magyarországtól és a legtöbb szocialista országtól eltérően) már 1989/1990, a rendszer-váltás előtt is voltak komoly hagyományai.

6. Szlovákiában – ahol jelenleg öt akkreditált (négy állami és egy privát) jogi kar működik – a Bologna-modell ez idő szerint még nem került valamennyi jogi karon bevezetésre. A Pozsonyban a 2005/2006. évi tanévvel kezdődően működő magánegyetem jogi karán meghonosított Bologna-modellről, pontosabban annak eredményességéről megfelelő idő elteltének hiányában még nehéz volna objektív képet alkotni.

A „3+2 modell” bevezetése nem járt együtt átfogó tantervreformmal. A római jog és a szlovák állam- és jogtörténet a triennium keretében kerülnek továbbra is kötelező jelleggel oktatásra. Az európai állam- és jogtörténet fakultatív tárgy, oktatására ugyancsak a triennium (a tíz szemesztert magában foglaló curriculum első hat szemesztere) során kerül sor. A fent említett tárgyak óraszámja is változatlanul maradt. Az oktatás (vizsga) alapjául szolgáló kötelező tananyag terjedelmének redukálására sem került sor. A biennium (az utolsó négy szemeszter) keretében elhelyezett tárgyak oktatására a következő, a 2008/2009. évi tanévvel kezdődően kerül sor. A Bologna-modell bevezetése eredményességének, vagy éppen ellenkezőleg, fogyatékos-

ságainak megítélésére ezért csak a következő években, 2010-et követően kerülhet sor.

7. Németországban, ahol a sajátos jogi oktatási szisztéma miatt egyébként is problematikus lenne a *Bologna-Prozess* bevezetése, a legtöbb jogi kar (ezeknek száma jelenleg negyven, mivel Szászország fővárosában, Drezdában a Technische Universität részeként 1991-ben alapított jogi kar bezárásra került) kizártnak tartják e modell bevezetésének lehetőségét (Kilian, 2006, 209–217.). Az ún. *baccalaureus*-fokozat (*BA-Abschluss*, angolul: *Bachelor's degree*) elnyerése zárná egyes reformelképzelések alapján az első három tanévet (hat szemesztert).

Említést érdemel, hogy a müncheni *Ludwig-Maximilians-Universität*-en az egyetem vezetése kategorikusan elzárkózik a bolognai rendszer bevezetésétől. A müncheni egyetem rektora nem tartja célszerűnek a hat szemesztert átfogó tanulmányokat magában foglaló *BA-Abschluss* elváltását a két tanévet (négy szemesztert) átfogó *MA-Abschluss*tól (angolul: *Master* fokozat). A Bologna-modell alapján az *MA-Abschluss*hoz kapcsolódna a hároméves stúdium eredményeként megszerezhető PhD-fokozat (latinul: *philosophiae doctor*), amely a *PhD-Abschluss*t jelentené.

Az 1999 júniusában Bolognában huszonkilenc európai művelődési, pontosabban a művelődésért (is) felelős miniszter által aláírt nyilatkozat, amely egy egységes európai felsőoktatási térség (*einheitlicher europäischer Hochschulraum*) megteremtését tekinti céljának 2010-ig, nem kötelező jellegét hangsúlyozzák a müncheni *Ludwig-Maximilians-Universität* vezetői, rámutatva egyúttal realizálásának konkrét nehézségeire is. Alapvető probléma nézetük szerint az, hogy a huszonkilenc országban korántsem egységes modellre és koncepcióra épül a felsőoktatás rendszere. Ebből

következően irreális az egységes alapok meglétének hiányában az egységesítés szorgalmazása. Járhatóbb útnak tűnne a felsőoktatás „harmonizálása”, amelyet – immár kedvező tapasztalatok birtokában – követhetne egy idő után az egységes modell meghonosítása.

Említést érdemel, hogy 2007 novemberében a trieri egyetemen nemzetközi konferencia keretében kerültek megvitatásra a Bologna-Prozess bevezetésének lehetőségével kapcsolatos problémák. E konferencia anyaga önálló kötet formájában kerül publikálásra (Baldus et al., 2008).

A Német Szövetségi Köztársaságban a tizenhat szövetségi állam (Bundesland) közül csupán kettő, Baden-Württemberg és Szászország (ez utóbbi szövetségi államban azonban, a drezdai jogi kar bezárása óta, csak egy, a nagy múltú, 1409-ben alapított Lipcsei Egyetem jogi kara létezik, a mintegy 4,3 milliós lélekszám ellenére) oktatási miniszterei nyilatkoztak úgy 2007 áprilisában, hogy szándékozzák a kétfokozatú képzés bevezetését a jogászokképzés területén (lásd: www.hrk-bologna.de és www.his.de). A BA-fokozat és a MA-fokozat megszerzése tekintetében, azaz a vizsgák eredményes letételéhez kötött diploma kiadásában az állam továbbra is megőrizné korábbi, eddig betöltött szerepét. Ez az elképzelés maga után vonná a kétéves, ún. *Referendariat* felváltását egy csupán két szemesztert átfogó gyakorlati irányú képzéssel. A jogi tanulmányok befejezését követően a jogászai hivatás gyakorlását egy ún. *Einarbeitungsphase* eltelte után lehetne megkezdeni. Nincsenek azonban világos elképzelések és pontosan kidolgozott tervek e reform megvalósításának konkrét formájára nézve. A szövetségi államok túlnyomó többsége, összesen tizennégy, továbbra is fenn akarja tartani az államvizsgák és a *Referendariat*

rendszerét, és elzárkózik a Bologna-folyamat bevezetésétől.

8. Ausztriában, a Bécsi Egyetem jogi karán 2006. június 6-án fogadta el a szenátus az új tantervet (*Studienplan*). A 2006/7. évi tanévben hatályba lépett tanterv elveti a Bologna-modellt, más elnevezéssel: *Bologna-Architektur*-t, illetve *3+2 Modell*-t. A Bologna-modell elutasítása azonban nem zárja ki a tanterv reformálásának jövőbeni lehetőségét és szükségességét. A 2006-ban elfogadott és hatályba lépett tanterv módosítására nagy valószínűséggel a közeljövőben nem kerül sor.

A római jog és a jogtörténet az új tanterv (*Studienplan*) értelmében is kötelező tárgyak maradtak, a jogtörténet óraszámának redukálására – erősen vitatható módon – azonban mégis sor került. Az új tantervben meghatározásra került a római jog és a jogtörténet oktatásának alapvető funkciója. Mindkét diszciplína oktatásának elsődleges célja a jogfejlődés főbb vonásainak bemutatása, annak érdekében, hogy a hatályos jog jobb megértése lehetségessé váljon. A római jog oktatásának célja ezenfelül még az, hogy a dologi jog és a kötelmi jog ma is jelentőséggel bíró alapjait megvilágítsa, és a jogesetek megoldása technikájának elsajátításához hozzájáruljon. Ezt a célt szolgálja a *Romanistische Fundamente europäischer Privatrechte und Technik der Falllösung* elnevezésű tárgy. E tárgy előadásának formája előadás és szeminárium (az új tanterv elméleti megalapozására nézve lásd: Bernd Rüthers: *Die Neuen Herren – Rechtsdogmatik und Rechtspolitik unter dem Einfluss des Richterrechts* [Rüthers, 2005]).

Nincs szó a Bologna-modell bevezetéséről a négy másik osztrák jogi karon (Graz, Innsbruck, Linz és Salzburg) sem.

9. Az Egyesült Királyságban a legtekintélyesebb és legnagyobb hagyományokkal

rendelkező egyetemeken, így különösen Cambridge-ben és Oxfordban komoly ellenállás mutatkozik, pontosabban mutatkozott a Bologna-folyamat bevezetésével szemben. Ezek az egyetemeken már befejezett ténynek tekinthető, hogy nem kerül bevezetésre a Bologna-modell. Angliában a jogi karokon három akadémiai év sikeres elvégzését (trienium) követően a hallgatók BA-címet (Bachelor of Arts) kapnak. A jogászképzés, amelynek centrumában a joggyakorlatban szükséges ismeretek elsajátítása áll, a továbbiakban az *Inns of Court*-okban folyik. Az MA-cím (Magister of Arts) megszerzése nem feltétele a jogász pályán való működésnek. Vonatkozik ez a különösen nagy szociális és szakmai tekintélyt élvező bírákra is. E címet a jogi tanulmányokat folytatóknak csak igen kis hányada szerzi meg.

A Bologna-modell elfogadását a legtöbb jogi karon ellenzik, és ez egyaránt vonatkozik az angliai és a többségükben középkori alapítású skóciai jogi karokra, mely utóbbiak tanrendjében a római jog (civil law) kötelező tárgy. Ugyanez érvényes a Walesben és Észak-Írországon működő jogi karokra is.

10. A Bologna-folyamat bevezetése, elfogadása a jogi felsőoktatásban az eddigi tapasztalatok szerint nem hozta meg a kívánt eredményeket. Franciaországban pl. a legtöbb jogi karon – ezek száma jelenleg meghaladja a félszázat – az oktatás színvonalának csökkenéséhez vezetett a két-, illetve háromfokozatú képzési rendszer felülről történő, nem konszenzuson alapuló bevezetése. A franciaországi jogi karokon a legtöbb egyetemi kurzus előadási óraszám – esetenként drasztikus mértékben – csökkent. A monografikus kurzusok döntő többsége megszűnt a mesterképzés keretében. Sajnálatos módon sor került a tankönyvek anyagának jelentős területi

csökkentésére is, aminek következtében egyes jogágak integráns részét alkotó anyagrészek (jogintézmények) előadására, azaz megismertetésére és a hallgatók részéről történő elsajátítására nincs mód. Történt mindez abban az országban, amelyben, már az 1960-as években, az egyetemi reform keretében formailag a Bologna-folyamathoz sok tekintetben hasonló, tartalmilag azonban attól eltérő, bizonyos értelemben bifurkációs modell bevezetésére került sor (*licence, maîtrise*, az elméleti irányultságú *diplôme d'études approfondies* [DEA], és az inkább a gyakorlati jogi ismeretek megszerzését célzó *diplôme d'études supérieures spécialisées* [DESS]). Európai viszonylatban Franciaországon kívül Belgiumban és Svájcban is meghonosodott, számos vizsga eredményes letételét és megfelelő színvonalú dolgozat elkészítését feltételező DEA és DESS a tudományos (doktori) cím, fokozat megszerzésének előkészítő kurzusait képezték.

Számos problémát vet fel a franciaországi jogi karokon az új rendszerű *école doctorale* (doktori iskola) keretében történő doktori képzés is. A mesterképzés színvonalának csökkenése ugyanis tendenciaszerűen hátrányosan befolyásolja a doktorképzést is. Hasonlóan negatív tapasztalatok mutatkoznak más országokban, így például – a teljesség igénye nélkül – Spanyolországban, Portugáliában, Belgiumban, Hollandiában, Finnországban, Svédországban és Dániában is.

Németországban több kiemelkedő tudós és tudománypolitikus mutatott rá a Bologna-folyamat bevezetésével együtt járó veszélyekre, problémákra. Helmut Schwarz professzor, az Alexander-von-Humboldt-Stiftung új elnöke azért látja igen problematikusnak a Bologna-Prozess bevezetését, mert az szakít az Alexander von Humboldt által megfogalmazott „Forschung und Lehre” egységének

elvével (Taffertshofer, 2008). A stúdium első, hároméves fázisában (Bachelor-Studiengang) a tudományos igényű képzés teljes mértékben háttérbe szorul, és erősen veszélyeztetett a tanulmányok második szakaszában (Magister-Studiengang) is. Peter Gruss professzor, a Max-Planck-Gesellschaft elnöke azért látja veszélyesnek a Bologna-folyamat bevezetését, mert az szükségképpen az egyetemi szintű oktatás színvonalának süllyedéséhez vezet, illetve eltűnik a főiskolai szintű és a magasabb szintű képzést nyújtó egyetemi oktatás közötti különbség. Németországban már ma is mutatkoznak bizonyos jelei annak, hogy több főiskola, illetve felsőfokú szakiskola (*Fachhochschule*) a Promotionsrecht (a doktori cím, titulus adományozásának joga) elnyerését szorgalmazza, amelyben a Bologna-folyamat játszik döntő szerepet (Gruss, 2008).

11. A jogászképzésben – eltérően más tudományterületektől – a Bologna-folyamat ellen szóló döntő érv, hogy még nincs meg a tartalmi alapja a diplomák valódi, tartalmi ekvivalenciájának, ami a konvertálhatóság, azaz a jogászdiplomával rendelkezők mobilitásának alapját képezhetné. Ez szoros kapcsolatban áll a jogharmonizáció és a jogegységesítés befejezettségének még korántsem tekinthető jelenlegi stádiumával. Csak igen csekély számban állnak rendelkezésre azok az oktatási anyagok, amelyek a valóban konvertálható stúdiumok, diszciplínák alapját alkotják. Az ECTS (European Credit Transfer System) inkább csak a hallgatói mobilitás formai oldalát, feltételét jelenti.

A Bologna-folyamat bevezetése, mint ez a már jelenleg is rendelkezésre álló tapasza-

latok alapján egyértelműen megállapítható, megfelelő anyagi eszközök hiányában eleve kudarcra van ítélve. A Bologna-modell eredményes működése anyagi háttere biztosításának kérdését nagyon fontos hangsúlyozni. Ez a szempont Magyarország vonatkozásában nézetünk szerint igen lényeges, sőt egyenesen döntő jellegű.

A Bolognai Nyilatkozatot követően tartott, az abban foglalt kötelezettségek megvalósítását áttekinteni hivatott, így a 2001-ben, Prágában, a 2003-ban, Berlinben, a 2005-ben, Bregenzben és a 2007-ben, Londonban tartott konferenciák résztvevői nem elemezték a jogi felsőoktatás területén a Bologna-folyamat pozitívumát nem nevezhető, sőt gyakran egyenesen hátrányosnak mutató következményeit. A megfelelő „monitorizálás”, kontroll elmaradása is hozzájárult ahhoz, hogy nemzetközi viszonylatban – a Bolognai Nyilatkozathoz csatlakozó államok száma időközben 29-ről 46-ra nőtt – nem alkotható objektív kép a Bologna-folyamatról a jogi felsőoktatás területén. Ma már a legtöbb országban általánosnak tekinthető az a nézet, hogy a Bologna-folyamat erőltetett, nem konszenzusra épülő, „felülről” történő bevezetése számos vonatkozásban erősen vitatható, hosszabb távon egyenesen káros, a jogi felsőoktatás színvonalát komolyan veszélyeztető következményhez vezet.

Kulcsszavak: *Bologna-folyamat, doktori iskola, egységes európai felsőoktatási térség, European Credit Transfer System, habilitációs jog, hallgatói mobilitás, mesterképzés, római jog, tantárgyreform*

IRODALOM

Kilian, Matthias (2006): Die Europäisierung des Hochschulraumes, *JuristenZeitung*. 61, 5, 209–217.
 Baldus, Christian – Finkenauer, Th. – Rűfner, Th. (Hrsg.) (2008): *Juristenausbildung in Europa zwischen Tradition und Reform*. Mohr Siebeck, Tűbingen
 Rűthers, Bernd (2005): Die Neuen Herren – Rechtsdogmatik und Rechtspolitik unter dem Einfluss des Richterrechts. *Zeitschrift für Rechtsphilosophie*.

Taffertshofer, Birgit (2008): „Mehr Flexibilität bei den Löhnen für Wissenschaftler“. Der neue Präsident der Alexander-von-Humboldt-Stiftung, Helmut Schwarz, über den internationalen Wettbewerb und die besten Forscher und Stipendiaten. *Sűddeutsche Zeitung*. 21. 01. 2008. 17, S. 18.

Gruss, Peter (2008): Ein hoher, aber schmaler Leuchtturm. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 22. 01. 2008.

ÉSZREVÉTELEK ÉS JAVASLATOK AZ AKADÉMIA SZERVEZETÉNEK ÉS MűKÖDÉSÉNEK REFORMJÁVAL KAPCSOLATBAN¹

Szentés Tamás

az MTA rendes tagja
 tamas.szentés@uni-corvinus.hu

A Magyar Tudományos Akadémia nemzetünk egyik legjelentősebb kulturális öröksége, a 19. századi reformkor egyik legnagyobb alkotása. Közel két évszázados fennállása alatt nemcsak átvészelte a legkülönfélébb politikai rezsimek, sőt idegen hatalmak uralmát, hanem mindvégig megőrizte tekintélyét és viszonylagos függetlenségét is, és minden más közintézménynél jobban ellenállt a felűlről és kívűlről jövő beavatkozásokkal szemben, miközben tagjai kimutatható (ha pontosan nem is mérhető) jelentős hozzájárulással gyarapították az ország gazdaságát, kultúráját és nemzetközi tekintélyét. Nem véletlen, hogy a közvélemény-kutatások szerint ma is a legnagyobb tekintélynek örvendő intézmény hazánkban. És bizonyára az sem véletlen, hogy az Országgyűlés az MTA

elnökének legutóbbi beszámolóját egyhangúlag, a megjelent 309 parlamenti képviselő „igen” szavazatával, tartózkodás és ellenszavazat nélkül fogadta el, hogy valamennyi párt kitűnőnek értékelte az MTA munkáját, és a vezérszónokok hangsúlyozták az Akadémia tudományos állásfoglalásainak és javaslatainak fontosságát az ország számára.

Mindezek ellenére az MTA-t, annak intézményeit, szervezetét, működését és megválasztott tagjait az elműlt másfél évtizedben több kritika, megalapozatlan és indokolatlan támadás is érte a nyilvánosság előtt. Ezek nagyrészt tájékozatlanságból (olykor persze rosszindulatból és személyes indulatokból is) táplálkoztak, de némi indítékot leltek az érvényben lévő akadémiai törvénynek és alapszabálynak néhány módosításra, kiegészítésre vagy pontosításra szoruló és ezért vitákat kiváltó pontjai által is. Éppen ezért, és mert a médiában közzétett támadások (bármennyire is alaptalanok és könnyen cáfolhatók,² mindazonáltal) megtévesztő és

¹ A cikk annak a szövegtervezetnek az alapján készűlt, amelyet a IX. osztály megbízásából Szentés Tamás akadémikus, volt osztályelnök terjesztett az áprilisi osztályűlés elé, és amelyet – miután annak összes fontosabb megállapításaival az osztály egyetértett – a Bayer József osztályelnök-helyettes vezetésével megbízott szerkesztőbizottság, Csaba László és Hamza Gábor akadémikusok közreműködésével egyes pontjaiban kiegészített, illetve módosított.

² Még válaszra sem méltóak az olyan megjegyzések, amelyek szerint Akadémiánk valamiféle „feudális reliktum” vagy éppen „szocialista örökség”. Hiszen